

ประวัติศาสตร์การถวายเป็น
พระราชทายาเจ้าดารารัศมีกับ
การรวมลัณนาของรฐชาติสยาม
จิรชาติ สันตัยศ

20.-

ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: จดหมายเหตุ-ประวัติศาสตร์-นิเวศวิทยา-ชาติพันธุ์
Mekong Region: Archives-History-Ecology-Ethnicity
26 - 27 กุมภาพันธ์ 2552 ณ โรงแรม เวียงอินทร์ จังหวัดเชียงราย

เอกสารประกอบสัมมนา

ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: จดหมายเหตุ-ประวัติศาสตร์-นิเวศวิทยา-ชาติพันธุ์
Mekong Region: Archives-History-Ecology-Ethnicity
26 - 27 กุมภาพันธ์ 2552 ณ โรงแรม เวียงอินทร์ จังหวัดเชียงราย

ประวัติศาสตร์การถวายตัวพระราชชายาเจ้าดารารัศมีกับ

การรวมล้านนาของราชอาณาจักรสยาม

จิรัชติ สันติยะศ อาจารย์สาขาวิชาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม
ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

พิมพ์ครั้งแรก : กุมภาพันธ์ 2552

กองบรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อัครพงษ์ คำคุณ สิตานัน รวิฤทธิ
สิริกาญจน์ รัตนเกตุ กิตติณี รุจิขานันทกุล
พยงค์ ทับสกุล ศรชัยบุญย์ เจริญฐิตากร

ออกแบบปกและรูปเล่ม : DREAM CATCHER GRAPHIC CO., LTD.
โทร. 0 2455 3932, 0 2455 3995

ร่วมจัดโดย : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย
บริษัทโตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด
สมาคมจดหมายเหตุสยาม
กระทรวงวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
มหาวิทยาลัยนครพนม
มูลนิธิซิเมนต์ไทย

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

The Foundation for The Promotion of Social Science
and Humanities Textbooks Project

413/38 ถนนอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700

โทร/โทรสาร 0 2433 8713

413/38 Arun-amarin Road, Bangkoknoi, Bangkok 10700

Tel./Fax. 0 2433 8713

<http://www.textbooksproject.com>

พระราชชายาเจ้าดารารัศมี เป็นพระธิดาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ลำดับที่ 7 (พ.ศ. 2416-2439) ทรงได้รับการถวายตัวเป็นพระราชชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. 2429 เมื่อมีพระชนมายุได้ 13 พรรษาเศษ พระองค์ทรงมีพระราชมเหศวรพระองค์เดียว คือ พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าหญิงวิมลนาคนพิสี ซึ่งสิ้นพระชนม์ตั้งแต่มีพระชันษาได้ 3 พรรษาเศษ หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้วพระราชชายาเจ้าดารารัศมียังคงประทับอยู่ในพระราชฐานชั้นในจนถึง พ.ศ. 2457 จึงเสด็จกลับมาประทับ ณ เมืองเชียงใหม่ พระองค์สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2476 เมื่อมีพระชนมายุได้ 60 พรรษา

แม้จะทรงเป็นพระธิดาเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และเป็นพระราชชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงมีบทบาทในด้านต่างๆ เช่น ทรงอุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนา ทรงประทานที่ดินแก่รัฐบาลและสาธารณะ ทรงอุปถัมภ์การศึกษาและการศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น แต่ก่อนหน้าทศวรรษ 2500 พระราชชายาเจ้าดารารัศมีมิได้ถูกสร้างให้ทรงมีพระสถานะเป็น “บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์” แต่อย่างใด การมีพระสถานะเป็น “บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์” ของพระองค์ เป็นเรื่องที่ได้รับการ “สร้าง” (constructed) ขึ้นอย่างจริงจังในทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา และตลอดระยะเวลาครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา นั้น เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ เช่น งานเขียนเกี่ยวกับพระประวัติ หนังสือและบทความเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและประวัติศาสตร์ไทย การสร้างอนุสาวรีย์ การสร้างพิพิธภัณฑ์พระราชชายาเจ้าดารารัศมี (พระตำหนักดาราภิรมย์) หนังสือที่ระลึก ของที่ระลึก และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระองค์ ฯลฯ ก็จะเห็นว่าพระสถานะของพระองค์ในฐานะ “บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์” มิได้หยุดนิ่งงันที่ หากแต่ได้ผันแปรไปตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ซึ่งทำให้ความหมายของ “พระราชชายาเจ้าดารารัศมี” ในฐานะ “บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์” มีความเปลี่ยนแปลงอย่างน่าสนใจ

¹ ดัดแปลงจาก จิราธิ สันติชัย, “การสร้าง ‘พระราชชายาเจ้าดารารัศมี’ ให้เป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ ทศวรรษ 2500 – ปัจจุบัน” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2551.

บริบททางสังคมการเมืองเชียงใหม่ก่อนการถวายตัวพระราชชายาเจ้าดารารัศมี (พ.ศ. 2399-2439)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอาณาจักรล้านนา² อันมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง มีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของอาณาจักรสยาม โดยที่ล้านนาได้หลุดพ้นจากอำนาจการปกครองของพม่าตั้งแต่ พ.ศ. 2317 โดยการช่วยเหลือของกองทัพจากกรุงธนบุรี ด้วยความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ของอาณาจักรล้านนาทำให้สยามมีความต้องการเข้าไปมีอำนาจเหนือ เห็นได้จากการที่กองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ยกไปตีเมืองเชียงใหม่ถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2313 แต่ทำการไม่สำเร็จ และครั้งที่ 2 พ.ศ. 2317³ ต่อมาปี พ.ศ. 2325 เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์แล้ว พระยาภาววิไลได้พาญาติพี่น้องข้าฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระบรมราชโองบายที่จะร่วมกับกลุ่ม “เจ้าเจ็ดตน” สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่ล้านนา เพื่อมิให้พม่านำกำลังมายึดล้านนาเป็นพื้นที่ในการโจมตีพระนครเหมือนคราวสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาทั้งสองครั้ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยาภาววิไลเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่แทนพระยาจำปาน (บุญมา) ที่ทิ้งเมืองหนีการรุกรานของพม่า⁴ และเสียดชีวิตลงเมื่อปลายสมัยกรุงธนบุรี และโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าคำโสม เป็นเจ้าเมืองลำปาง รวมทั้งให้น้องของพระยาภาววิไลอีก 5 คนช่วยราชการเมืองเชียงใหม่ และเมืองลำปาง ซึ่งเท่ากับว่าพระมหากษัตริย์ที่กรุงเทพฯ ทรงรับรองสิทธิธรรมของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และผู้ปกครองเชียงใหม่ก็ยอมรับความเหนือกว่าของกรุงเทพฯ ซึ่งระบบการปกครองล้านนาในฐานะเมืองประเทศราชของสยามในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ สยามได้ให้อิสระในการปกครองแก่ผู้ปกครองท้องถิ่นที่เรียกกันว่า “เจ้าผู้ครองนคร” หรือ “เจ้าหลวง” ให้มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองบ้านเมือง และมีฐานะเป็นมุลนายสูงสุดในบ้านเมือง

ก่อนหน้าที่จะมีการถวายตัว “เจ้าดารารัศมี” ประมาณสามทศวรรษ เชียงใหม่ได้กลายเป็นเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจและการเมืองมากขึ้น และเจ้าผู้ครองนครหรือเจ้าหลวงเชียงใหม่ในเวลานั้นคือพระเจ้ากาวิโรรสสุริวงศ์(พ.ศ.2399-2413) ก็มีอำนาจมาก จนได้ชื่อว่า “เจ้าชีวิตอ้าว” เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวกรุงเทพฯ ยังมีอำนาจไม่มากพอที่จะเข้ามาถือครองผลประโยชน์ในเมืองเชียงใหม่โดยตรง ดังที่ปรากฏในบันทึกของมิชชันนารี คือศาสนาจารย์เดเนลล เมคกิลวารีกล่าวว่า...”พระเจ้ากาวิโรส ทรงเป็น “เจ้าชีวิต” อย่างแท้จริง ทรงเป็นเจ้าแผ่นดินที่มีอำนาจสูงสุดทั้ง

² หมายถึง บริเวณ 8 จังหวัดในภาคเหนือของไทยปัจจุบันอันประกอบด้วย เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน รวมทั้งอาณาเขตที่ครอบคลุมบางส่วนของประเทศพม่า จีนตอนใต้ และลาวในปัจจุบัน

³ “พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” ในประชุมพงศาวดาร ภาค 65 - 66, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2528), หน้า 32-38.

⁴ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์, 2544), หน้า 264 .

ศาสนา และการเมือง พระองค์ทรงไม่มีคู่แข่งหรือข้อขัดแย้งใดๆ... ในราชอาณาจักรของพระองค์นั้น พระองค์สามารถกำจัด หรือบีบบังคับให้บรรดาผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ยอมจำนนได้ แม้แต่ในราชสำนัก สยามยังเกิดความกลัวที่จะเข้าไปก่อกวนกิจการภายในของพระองค์...⁵ และปรากฏชัดเจนว่าพระเจ้า กาวีโลรสตุริวงศ์ มีอำนาจเหนือผู้คนทั้งหมดในเชียงใหม่ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ และการควบคุมจัดการ ในส่วนของวัฒนธรรม หรือจารีตประเพณีในท้องถิ่นต่างๆ นอกจากนี้ยังถือได้ว่าพระเจ้ากาวีโลรสตุ ริวงศ์ เป็นประมุขของบรรดากลุ่มเจ้าเมืองต่างๆ ประกอบไปด้วยเมืองสำคัญได้แก่ เมืองลำปาง เมือง ลำพูน เมืองขวม เมืองปาย เมืองเชียงแสน เป็นต้น โดยเป็นที่ยอมรับของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือใน ขณะนั้นเสมอมา ประกอบกับลักษณะอุปนิสัยส่วนพระองค์ที่เรียบง่าย และทรงมีอำนาจมาก ชาวเมืองจึงเรียกว่า “เจ้าชีวิตฮ้าว” เพราะสามารถสั่งประหารชีวิตแก่ผู้ที่กระทำการขัดพระราชโองการ โดยเพียงแต่กล่าวคำว่า “ฮ้าว” เท่านั้น⁶ แม้ว่าพระเจ้ากาวีโลรสตุริวงศ์ จะได้เป็นเจ้าผู้ครองนคร เชียงใหม่จากการสนับสนุนของพระมหากษัตริย์กรุงเทพา แต่ในเวลานั้นพระราชอำนาจของ พระมหากษัตริย์กรุงเทพา ยังมีไม่มากพอที่จะเข้ามาบีบบังคับโดยตรงในเชียงใหม่และไม่สามารถ ควบคุมอำนาจของพระเจ้ากาวีโลรสตุริวงศ์ได้ ซึ่งต่างกับในสมัยรัชกาลที่ 5

ปี พ.ศ. 2398 รัฐบาลสยามในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้ลงนามในสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษ ทำให้ประเทศต่างๆ ในยุโรปและสหรัฐอเมริกาเริ่มเข้ามาขอให้สยามทำสนธิสัญญาแบบเดียวกัน เช่น สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2399 เดนมาร์กใน พ.ศ. 2401 เนเธอร์แลนด์ใน พ.ศ. 2403 โปรตุเกสใน พ.ศ. 2404 เป็นต้น ซึ่งสนธิสัญญาเหล่านั้นได้เปิดโอกาสให้มหาอำนาจตะวันตกเข้ามาทำ การค้าอย่างเสรีโดยได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต⁷ ปรากฏว่าในเมืองเชียงใหม่ก็มีคนในบังคับของ อังกฤษเข้ามาทำธุรกิจป่าไม้ตั้งแต่ พ.ศ. 2383 (สมัยพระยาพรหมวงศ์) โดยระยะแรกต้องติดต่อ ขอเช่าพื้นที่ป่าในเชียงใหม่จากเจ้าผู้ครองนครแล้วจ่ายค่าเช่าและค่าตอบแทนแก่เจ้าขงป่า กิจการป่าไม้ก็ขยายตัวมากขึ้นในสมัยพระเจ้ากาวีโลรสตุริวงศ์ ดังปรากฏในรายงานของข้าหลวง อังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2404 ว่า มะละแหม่งเป็นเมืองที่สำคัญในการค้าไม้สัก ซึ่งร้อยละ 95 ของไม้สักมา จากเมืองเชียงใหม่⁸ ค่าตอบแทนเริ่มแรกคั่นละ 1 รูปี เมื่อถึง พ.ศ. 2439 ได้เพิ่มสูงขึ้นเป็นถึงคั่นละ 12 รูปี ป่าไม้เป็นทรัพย์สินของเจ้าผู้ครองนคร และตกทอดไปจนถึงทายาท ซึ่งเจ้าผู้ครองนครสามารถ

⁵ เดนิเยล แมคกิลวารี ดี.ดี. , กิ่งคตวรรษในหมุ่นไทย และคนลาว, จิตราภรณ์ คันรัตนกุล แปล, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2544), หน้า 244-245 .

⁶ สวัสดิ์ อ่องสกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 277.

⁷ ทรงศรี อาจอรุณ, การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506), หน้า 53-60 .

⁸ วิไล สุทธิศิริกุล, “เชียงใหม่ก่อนเทศาภิบาล พ.ศ. 2389-2442 : การศึกษาโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและ เศรษฐกิจ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทฉบับที่ ๓ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528, หน้า 72.

แจกจ่ายป่าไม้ให้ลูกหลานได้ด้วย ดังเช่น เจ้าอุบลวรรณา ธิดาพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ ขอให้พระบิดาซื้อป่าไม้ภาคเหนือบางจังหวัดตั้งแต่เชียงรายไปจดแคนพม่าและจังหวัดแม่ฮ่องสอน แล้วให้ฝรั่งเข้าไปเช่าทำกิจการป่าไม้ ซึ่งปรากฏหลักฐานในบันทึกของเจ้าวงศ์จันทร์ คชเสนี ว่า “... ณ เชียงใหม่” สายพระเจ้ากาวิโลรสจึงได้รับคำตอบไม่มากกว่าสายอื่น... ข้าพเจ้าจำได้ว่าเจ้าชายของข้าพเจ้าเป็นธิดาของเจ้าหญิงอุบลวรรณาได้รับคำตอบไม่ เอากระบุงขนาดใหญ่อ่างใช้หาข้าวมาโกงเงินจากบนโต๊ะที่นับไว้เป็นกองๆ ลงกระบุงเต็มสองกระบุง เอากระดิ่งปิดปากกระบุง...”¹⁰ เป็นต้น ได้กล่าวแล้วว่าในเวลานั้นกรุงเทพฯ ยังไม่มีอำนาจในการจัดการปกครองหัวเมืองล้านนาอย่างแท้จริง ถึงแม้รูปการณ์จะมองเห็นว่ากลุ่มหัวเมืองต่างๆ สวามิภักดิ์ต่อพระมหากษัตริย์แห่งกรุงเทพฯ แต่ก็มิได้หมายความว่าจะอ่อนน้อมอย่างจริงใจ ในขณะที่ปัญหาความขัดแย้งภายในกลุ่มเข้ามาฝ่ายเหนือยังคงปรากฏอยู่เนื่องๆ โดยที่ทางกรุงเทพฯ ต้องยอมให้พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ มีอำนาจอย่างเด็ดขาดในท้องถิ่น

ขณะเดียวกันปัญหาที่เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ของเจ้าผู้ครองนครก็ได้กลับกลายเป็นปัญหาใหญ่และทำให้เกิดคดีความต่างๆ มากมายต่อเจ้าหลวง ซึ่งจะเห็นได้ว่าคดีความเหล่านั้น กรุงเทพฯต้องเข้ามาจัดการช่วยเหลือและได้ใช้เป็นข้ออ้างในการเข้ามาจัดการปฏิรูปการปกครองในภายหลัง นอกจากนี้ยังทำให้ฐานะของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ตกต่ำลง เพราะได้มีผลกระทบต่อสถานะทางเศรษฐกิจของเจ้าผู้ครองนครเป็นอย่างมาก ในขณะที่ภาพลักษณ์ความเป็น “เจ้าชีวิต” ที่มีอำนาจเด็ดขาด ได้ถูกอำนาจที่เหนือกว่าเขามาบั่นทอนลง ทำให้อำนาจของเจ้าผู้ครองนครที่มีสูงสุดในพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์กลายเป็นอำนาจที่อ่อนแอและไม่มั่นคงอีกต่อไป ซึ่งเห็นได้จากการทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ (Treaty of Chiangmai) ปี พ.ศ. 2416 มีการลงนามในหนังสือว่าด้วยการที่เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่จะรักษากันเมืองให้เรียบร้อย อันเป็นการยอมรับอำนาจของกรุงเทพฯ มากขึ้นตั้งแต่นั้นมา จนกระทั่งเกิดการปฏิรูปการปกครองในมณฑลพายัพในเวลาต่อมา

ในสมัยต่อมาคือสมัยของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (พ.ศ. 2416-2439) ซึ่งเป็นพระบิดาของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีนั้น อำนาจของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่กลับลดลง เนื่องจากพระองค์ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ท่ามกลางการแย่งชิงอำนาจกับเจ้านายพระองค์อื่น และสามารถดำรงตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้ก็ด้วยการสนับสนุนโดยตรงจากพระมหากษัตริย์แห่งสยาม ซึ่งในเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มประสบความสำเร็จในการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางทำให้กรุงเทพฯ มีอำนาจเหนือเชียงใหม่มากขึ้นเป็นลำดับ นอกจากนี้ฐานอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจส่วนหนึ่งของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ยังมาจากพระราชชายาของพระองค์ คือแม่เจ้าทิพเกสร ซึ่งเป็นพระมารดาของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ดังที่ปรากฏในบันทึกของศาสนาจารย์เดนิเยล แมคกิลวาเรียว่า “...อิทธิพลของสตรีในทางวิเทศาภยต่างๆ จึงเพิ่มทวีขึ้นมากมายตั้งแต่ ครั้งเจ้าหลวงองค์ก่อน

¹⁰ วงศ์จันทร์ คชเสนี, “บันทึกจากความทรงจำ” ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าวงศ์จันทร์ คชเสนี วันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2540, หน้า 20.

(พระเจ้ากาวิโลรส)ยังทรงครองราชย์อยู่ ทั้งนี้เนื่องจากพระองค์ไม่มีพระโอรส จึงเป็นธรรมเนียมอยู่เองที่พระธิดากลายเป็นผู้มีอำนาจและได้รับการฝึกฝนให้เข้าใจถึงงานต่างๆ ของรัฐด้วย โดยกำเนิดแล้วพระนางมียศสูงกว่าพระสวามี...ฐานะของพระนางจึงจำเป็นต้องการคำนึงถึงอำนาจกับองค์อุปราช..."¹⁰ และจากบันทึกของคาร์ล บ็อค กล่าวว่า "...เจ้าหลวงถูกครอบงำโดยพระราชชายาผู้ที่คุณเหมือนจะเป็นคนที่มีความจิตใจเข้มแข็งทดแทนความอ่อนแอของพระองค์..."¹¹ แต่พระราชชายาก็สิ้นพระชนม์ตั้งแต่เจ้าดารารัศมีทรงเยาว์พระชันษา ดังนั้นพระเจ้าอินทวิชยานนท์ จึงมีอำนาจต่อรองกับกรุงเทพฯ ก่อนข้างน้อยมาตั้งแต่ต้น การถวายพระธิดา "เจ้าดารารัศมี" จึงเป็นส่วนหนึ่งของการเชื่อมความสัมพันธ์กับกรุงเทพฯ เพื่อให้ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ มีความมั่นคงมากขึ้น โดยได้รับการรับรองและการรับประกันจากกรุงเทพฯ อย่างเต็มที่

ในบริบทของทศวรรษ 2420 - 2430 ซึ่งสถานการณ์ทางการเมืองในเชียงใหม่มีความขัดแย้งสูงและกรุงเทพฯ ขยายอำนาจมายังเชียงใหม่เข้มข้นขึ้นตามลำดับนั้น สถานภาพและอำนาจของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ขึ้นอยู่กับการยอมรับของบุคคลหลายฝ่าย เช่น เจ้านายและข้าราชการจากส่วนกลาง พ่อค้าคนจีน พ่อค้าชาวอังกฤษ มิชชันนารีอเมริกัน ตลอดจนเจ้านายล้านนาที่กำลังขัดแย้งกัน ปรากฏว่า พระเจ้าอินทวิชยานนท์ได้พยายามทำให้คนทุกฝ่ายรับรู้เกี่ยวกับพระราชชายาเจ้าดารารัศมีกับพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าหญิงวิลานาคนพิสี ในแง่มุมที่จะช่วยยืนยันถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างพระเจ้าอินทวิชยานนท์ กับพระมหากษัตริย์แห่งประเทศสยาม เพราะจะช่วยรักษาพระสถานะภาพของเจ้าหลวงเชียงใหม่มิให้ตกต่ำลงเกินไป เพราะคนกลุ่มต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นล้วนแต่ตระหนักในความสำคัญของพระมหากษัตริย์แห่งสยามเป็นอย่างดี หากพระเจ้าอินทวิชยานนท์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คนเหล่านี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้านายและข้าราชการจากส่วนกลางก็จะยังคงแสดงความยกย่อง และไม่กล้าดูถูกเหยียดหยาม หรือไม่กล้าที่จะกดขี่เอารัดเอาเปรียบเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่มากเกินไป

จะเห็นได้ว่า พระเจ้าอินทวิชยานนท์นั้น ได้พยายามแสดงให้เห็นคนกลุ่มต่างๆ เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างพระองค์กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น เมื่อครั้ง "เจ้าจอมมารดาเจ้าดารารัศมี" ทรงประสูติพระราชธิดา เจ้าหลวงเชียงใหม่ก็ได้จัดส่งองสรน้ำทองคำไปถวายแก่พระนาค¹² รวมทั้งได้จัดขบวนแห่รับพระรูปลายพระเจ้านิลานเธอและมีพิธีเฉลิมฉลองอย่างใหญ่โตในเมืองเชียงใหม่ เป็นต้น ขณะเดียวกันพระเจ้าอินทวิชยานนท์ก็พยายามที่เสริมสร้างพระเกียรติยศของเจ้าดารารัศมีให้สูงส่งที่สุด ซึ่งหมายถึงการเสริมสร้างและรักษาพระ

¹⁰ เคนเนล แมคกิลวารี ดี.ดี., เรื่องเดียวกัน, หน้า 163-164.

¹¹ Carl Bock, Temple and Elephants, White Orchid Press, Bangkok 1985, pp.226.

¹² ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, ลูกแก้วมณีขวัญ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : มติชน, 2543), หน้า 310.

เกียรติยศของพระบิดาและพระญาติวงศ์ คือพระเจ้าเชียงใหม่และเจ้านายล้านนาให้อยู่ในสถานะสูงใน
สายตาของเจ้านายและข้าราชการกรุงเทพฯ ไปพร้อมกัน อันจะส่งผลให้พระเจ้าอินทวิชยานนท์ มี
อำนาจต่อรองในเรื่องต่าง ๆ กับกรุงเทพฯ มากพอสมควร เช่น หลังจากพระราชชายาเจ้าดารารัศมีเข้า
ถวายตัวแล้ว พระเจ้าอินทวิชยานนท์ได้ลงทุนก่อสร้างพระตำหนักก่ออิฐฉาบปูน 3 ชั้น แบบ
สถาปัตยกรรมตะวันตกในพระราชฐานชั้นใน เพื่อเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ของพระราชชายาเจ้า
ดารารัศมี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าพระเจ้าอินทวิชยานนท์จะได้พยายามดำเนินการต่าง ๆ เพื่อ
รักษาน้ำใจและเกียรติยศไว้มากเพียงใดก็ตาม แต่ในที่สุดการปฏิรูปการปกครองก็ได้ทำให้อำนาจทาง
เศรษฐกิจและการเมืองของพระเจ้าเชียงใหม่และเจ้านายล้านนาตกต่ำลงไปเป็นอันมาก อีกทั้งพระราช
ชายาเจ้าดารารัศมี ก็ประทับอยู่ในพระราชฐานชั้นใน โดยได้รับความกดดันต่างๆ นานา โดยที่พระราช
ธิดาก็มีพระยศเพียงพระองค์เจ้า เท่ากันกับพระราชโอรสหรือพระราชธิดาที่เกิดจากเจ้าจอมมารดาที่
เป็นสามัญชนทั้งปวง

จะเห็นได้ว่าสถานการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ที่กรุงเทพฯ กับเจ้าผู้ครอง
นครเชียงใหม่ในช่วงตั้งแต่ถวายพระราชชายาเจ้าดารารัศมีใน พ.ศ.2429 จนถึงตลอดทศวรรษ 2430 เต็ม
ไปด้วยความตึงเครียดและความขัดแย้ง เพราะจากสถานะที่เคยมีอำนาจและผลประโยชน์อย่างสูง
ในช่วงพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เชียงใหม่กลับต้องตกอยู่ในสถานะที่เป็นอาณานิคมของสยาม
อย่างไรก็ตาม พระเจ้าอินทวิชยานนท์ก็ไม่มีทางเลือกอื่นเพราะไม่มีฐานอำนาจมากพอที่จะต่อสู้หรือ
ต่อรองกับทางกรุงเทพฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเจ้านายล้านนาขัดแย้งกันเองจนขาดความเป็นปึกแผ่น
รวมทั้งต้องเผชิญปัญหาความวุ่นวายแถบชายแดนที่กระทบผลประโยชน์จากป่าไม้ กับผลประโยชน์
จากการค้า ความพยายามของพระเจ้าอินทวิชยานนท์จึงมุ่งไปที่การหาทางมิให้สถานภาพทางสังคม
การเมืองของตนตกต่ำมากเกินไป

พระสถานภาพของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี (พ.ศ. 2416-2476)

ปี พ.ศ. 2416 ซึ่งพระราชชายาเจ้าดารารัศมีประสูตินั้น เป็นปีที่มีเหตุการณ์สำคัญหลาย
ประการเกิดขึ้น เหตุการณ์แรกคืออังกฤษได้เข้าทำการเจรจา ขอให้สยามแก้ไขปัญหาการป่าไม้ใน
เชียงใหม่ จนนำไปสู่การลงนามในสัญญาเชียงใหม่ (Treaty of Chiangmai) ในวันที่ 14 มกราคม
พ.ศ. 2416 ที่เมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย เหตุการณ์ที่สอง คือพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2
เพราะปี พ.ศ. 2416 เป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมายุครบ 20
พรรษา และถือว่าเป็นปีสุดท้ายของการดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินสยามของสมเด็จพระ
เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) นอกจากนี้ ปี พ.ศ. 2416 ยังเป็นปีที่เจ้าอุปราช
อินทนนท์ (พระเจ้าอินทวิชยานนท์) ซึ่งขณะนั้นรักษาการในตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่สืบต่อ
จากพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (พ.ศ. 2399-2413) ได้เดินทางเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อรับตำแหน่งเจ้าผู้
ครองนครเชียงใหม่ลำดับที่ 7 (พ.ศ. 2413-2440) รวมทั้งได้มีการลงนามในหนังสือสัญญาว่าด้วยการ

ที่เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่จะทำการรักษาบ้านเมืองให้เรียบร้อย (ร.ศ. 92) อันเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิรูปการปกครอง

แม้ว่าการถวญตัวเจ้าดารารัศมีจะเกิดขึ้นใน ปี พ.ศ. 2429 แต่ก็ถือได้ว่าเป็นการวางแผนการณ์และเตรียมการต่างๆ ไว้ก่อนแล้ว กล่าวคือ ในพ.ศ. 2416 อันเป็นปีเดียวกันกับที่ เจ้าดารารัศมี ประสูติ¹³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญถึงกาลพระชนมายุบรรลุนิติภาวะและได้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเสด็จขึ้นครองราชย์ ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2416 การประสูติของเจ้าดารารัศมีจึงอยู่ในช่วงเวลาแห่งความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งในกรุงเทพฯ และในความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับกรุงเทพฯ จึงเป็นไปได้ว่าทั้งฝ่ายเชียงใหม่และฝ่ายกรุงเทพฯ ได้คาดการณ์ไว้ล่วงหน้าแล้วว่าในอนาคตจะต้องมีการถวญตัวดังปรากฏว่าเจ้าดารารัศมีได้ไว้จุลตามขนบธรรมเนียมของกรุงเทพฯ เพื่อจะได้มีพิธีโสกันต์เมื่อทรงมีอายุครบ 11 ชันษา ซึ่งปรากฏว่า ในปี พ.ศ. 2426 เมื่อเจ้าดารารัศมี มีพระชนมได้ 11 ชันษา รัฐบาลสยามจึงได้มีคำสั่งให้พระยาเทพประชน (พุ่ม ศรีไชยงค์) ข้าหลวงใหญ่เมืองนครเชียงใหม่¹⁴ จัดงานพิธีโสกันต์ (โกนจุก) แก่เจ้าดารารัศมี โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระภูษา และพระตำหนักเพชรเป็นของขวัญ ซึ่งได้สร้างความเข้าใจโดยทั่วไปว่ามีใช้เป็นแค่ของขวัญธรรมดา แต่หมายความว่าถึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ นั่นหมายถึง อันเป็นเรื่องที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนเพราะมิใช่แบบอย่างประเพณีของเจ้านายฝ่ายเหนือ มีแต่เจ้าดารารัศมีพระองค์เดียวที่เข้าพิธีนี้อย่างราชประเพณีของเจ้านายในพระราชวงศ์จักรี นับเป็นความพยายามในการดำเนินนโยบายปฏิรูปการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจของสยาม โดยใช้พระราชกุศโลบายที่จะโน้มน้าว สร้างความผูกพันทางความรู้สึกกับเจ้านายล้านนา

บริบททางการเมืองช่วง พ.ศ. 2416–2429 เป็นช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรลุนิติภาวะ และมีการจัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 ประกอบกับสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินได้ถึงแก่พิราลัยไปแล้ว ประกอบกับแรงผลักดันจากอุดมการณ์รัฐที่เน้นว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้กำหนดวิถีประวัติศาสตร์¹⁵ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้พระ

¹³ เจ้าดารารัศมี ประสูติเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2416 ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 8 ปีระกา เวลา 03.00 น. ที่มณฑลพายัพเชียงใหม่ นับเป็นพระธิดาองค์สุดท้ายลำดับที่ 11 ของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 7 กับแม่เจ้าทิพเกสรโปรดคุณ เจ้าแก้ววันรัฐ ณ เชียงใหม่, พระประวัติพระราชชายาเจ้าดารารัศมี : อนุสรณ์ถวญพระเพลิงพระศพพระราชชายาเจ้าดารารัศมี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, 2477), หน้า 1.

¹⁴ เป็นผู้ที่แนะนำให้เจ้าดารารัศมี ทรงไว้พระเกศาจุกอย่างเด็กกรุงเทพฯ เนื่องจากเป็นเจ้านายชั้นสูง เป็นถึงพระธิดาของเจ้าผู้ครองนคร และเป็น “เจ้า” จึงให้ถือแบบอย่างเจ้านายในพระราชวงศ์จักรี

¹⁵ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึงพุทธศักราช 2475 พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

ราชอาณาจักรเพิ่มพูนขึ้น และสามารถขยายพระราชอำนาจออกไปอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ เพื่อปกครองราษฎรในดินแดนต่างๆ โดยตรง จะเห็นได้ว่าด้านหนึ่งพระองค์ทรงเล็งรับความรู้เทคโนโลยี และความเจริญทางวัตถุจากตะวันตกเข้ามาใช้ แต่อีกด้านหนึ่งพระองค์ทรงสืบทอดแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมบางประการของไทยที่เป็นมรดกตกทอดจากอดีต โดยทรงเลือกสรรประเพณีเก่าบางประการมาปฏิบัติ หากเราประเพณีดังกล่าวนี้เป็นประโยชน์ทางการเมือง เช่น พระราชพิธีสิบสองเดือน เป็นต้น ในกรณีของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีนั้น เข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งรับเอาประเพณีโบราณที่ให้เจ้าประเทศราชส่งตัวพระธิดาเข้ามาถวายเป็นบาทบริจาริกามาใช้ เพราะเป็นประเพณีที่ปราศจากผลเสียทางการเมือง มีแต่ประโยชน์ที่จะทรงได้รับ ทั้งในแง่ที่เป็นการประกาศพระราชอำนาจเหนือเจ้าประเทศราช การสร้างพันธมิตรทางการเมือง และการผูกใจให้เจ้าประเทศราชตลอดจนพระธิดาที่ถวายตัวเป็นบาทบริจาริกานั้นมีความจงรักภักดี ซึ่งจะส่งผลดีต่อการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง

สามปีต่อมา คือใน พ.ศ.2429 ก็มีการถวายตัวเจ้าดารารัศมีอย่างเป็นทางการ ได้กล่าวมาแล้วว่าการถวายตัวเจ้าดารารัศมีเกิดขึ้นเมื่อกรุงเทพฯ ได้เริ่มดำเนินการปฏิรูปการปกครองในล้านนาสำเร็จระดับหนึ่งแล้วและอำนาจของเจ้านครเชียงใหม่อ่อนแอลงแล้ว แต่รัฐบาลกรุงเทพฯ ยังมิได้มีอำนาจเหนือเชียงใหม่เต็มที่ จึงเป็นช่วงเวลาแห่งการต่อรองระหว่างสองฝ่ายซึ่งปรากฏว่าใน พ.ศ.2429 ทางกรุงเทพฯ ยังดำเนินนโยบายในลักษณะประนีประนอมกับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ค่อนข้างมาก

ปี พ.ศ. 2429 นี้ นับว่าเป็นปีที่สยามเริ่มมีความมั่นคงทางการเมืองมากขึ้น ด้วยสาเหตุที่กลุ่มอำนาจเดิมเสียชีวิต สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. 2425 ส่วนกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญเสด็จทิวงคตใน พ.ศ. 2428 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ยุบเลิกตำแหน่งวังหน้า และสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารแทน โดยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรมหิดล พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ที่ประสูติจากสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี (สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ในรัชกาลปัจจุบัน) ทรงเป็นสยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรก เมื่อมีงานสมโภชในวโรกาสสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2429 เจ้าดารารัศมี ซึ่งมีพระชนม์ได้ 13 ชันษา ก็ได้ติดตามพระบิดามาร่วมพระราชพิธีสมโภช และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าดารารัศมีเข้ารับราชการฝ่ายใน¹⁶ นับตั้งแต่นั้นเป็นต้น

¹⁶ ก่อนหน้าที่เจ้าดารารัศมี จะเข้าถวายตัวรับราชการฝ่ายในนั้น ได้มีเจ้าหญิงในสายสกุล ณ เชียงใหม่ได้ลงไปถวายตัวในพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีแล้วจำนวน 3 ท่าน ดังนี้

1. เจ้าบัวคำ ธิดาเจ้าหลวงธรรมลังกา เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 2

ถวายตัวรับราชการฝ่ายใน ในรัชกาลที่ 3

มา การเข้ารับราชการฝ่ายในของเจ้าดารารัศมีในครั้งนั้นมีความสำคัญต่อด้านนามาก เพราะถือว่าเป็นพระธิดาของเจ้าผู้ครองนครหรือเจ้าประเทศราช ที่ราชสำนักสยามได้พยายามจงใจเพื่อให้ยอมรับแบบแผนใหม่ๆ โดยเฉพาะการปฏิบัติตามสนธิสัญญาเชียงใหม่ (Treaty of Chiangmai) ฉบับแรก พ.ศ. 2416 และฉบับที่ 2 พ.ศ. 2426 ที่สยามทำกับอังกฤษ ดังนั้นในงานสมโภชสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ จึงได้รับเกียรติยศเป็นพิเศษ คือ

1. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าร่วมขบวนแห่ เป็น 1 ใน 12 ท่าน ที่โปรดเกล้าฯ ให้เข้าร่วมขบวน โดยดำเนินเคียงคู่กับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
2. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าอินทวิชยานนท์ ถวายทรงเจิมสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน เสนาบดีผู้ใหญ่ จำนวน 29 ท่าน
3. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ปฐมจุลจอมเกล้า ซึ่งนับเป็นเจ้าประเทศราชพระองค์เดียวที่ได้รับพระราชทานในครั้งนั้น¹⁷

การเข้ารับราชการฝ่ายในของเจ้าดารารัศมี เริ่มต้นด้วยการโปรดเกล้าฯ ให้อยู่ในพระราชอุปถัมภ์ของสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ ให้ประทับที่ “ห้องผัดกาด”¹⁸ (พระที่นั่งดำรงสวัสดิ์คือนัญวงศ์) ในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

สามปีต่อมาขณะมีพระชนม์ได้ 16 ชันษา เจ้าจอมมารดาการารัศมีได้ประสูติพระราชธิดา เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2432 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า “พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าหญิงวิมลนาคนพิไล” การประสูติพระราชธิดาของเจ้าจอมมารดาการารัศมีครั้งนี้มีผลกระทบที่ตามมา คือเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ไม่เพียงแต่จะรู้สึกปลาบปลื้มยินดีที่มีพระนัดดาเท่านั้น แต่ได้อาศัยกรณีนี้ในการแสดงให้คนทั้งหลายได้ประจักษ์ในความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่กับพระมหากษัตริย์ที่กรุงเทพฯ เพราะในบริบทที่เชียงใหม่ตกอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงเทพฯ อย่างมีอาชงหลีกเลี่ยงได้นั้น การมีพระนัดดาเป็นพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์ในพระราชวงศ์จักรี ย่อมจะช่วยเสริมสร้างบารมีและเกียรติยศแก่เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้มาก ดังนั้น เมื่อเจ้าจอมมารดาการารัศมีโปรดฯ ให้มีการถวายพระรูปพระเจ้าลูกเธอ

2. เจ้าคำเมา ธิดาเจ้าหลวงเศรษฐีคำพัน เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 3

ถวายตัวรับราชการฝ่ายใน ในรัชกาลที่ 3

3. เจ้าทิพเกสร ธิดาเจ้าสุริยะ และเจ้าสุวรรณ ณ เชียงใหม่

ถวายตัวรับราชการฝ่ายใน ในรัชกาลที่ 5

โปรดฯ พิเศษฯ ดันดินามชัย “เจ้าหญิงเชียงใหม่” ใน ศิลปวัฒนธรรม 26 : 2 (ธันวาคม, 2547) : 15-16 .

¹⁷ แสงดา ณ เชียงใหม่, พระประวัติพระราชชายาเจ้าดารารัศมี (26 สิงหาคม 2416-9 ธันวาคม 2476) จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานทำบุญ 100 วัน เจ้าแสงดา ณ เชียงใหม่ วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2517, หน้า 68-72 .

¹⁸ บ.จ. หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล, ประชุมพระนิพนธ์ เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : บำรุงบัณฑิต, 2529), หน้า 10 .

พระองค์เจ้าหญิงวิมลนาคนพิสี ส่งขึ้นถวายพระบิดาทันครเชียงใหม่ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ก็ได้จัดให้มีขบวนแห่ไปรับพระรูปที่จวนของพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต ข้าหลวงพิเศษอย่างองใหญ่ ดังปรากฏในบันทึกของพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิต ความว่า “... พระเจ้านครเชียงใหม่ เจ้าอุปราช เจ้านายบุตรหลาน หลายคนมาพร้อมกันที่ที่พักข้าพระพุทธเจ้า ๆ ได้เชิญพระรูปให้ดูพร้อมกัน พระเจ้านครเชียงใหม่ดูพระรูปแล้วกลัมน้ำตาไม่ได้คิดถึงเจ้าทิพเกสร พูดว่า พระขงนั้น “แม่นแม่เฒ่าทีเดียว” เจ้านายคนอื่นอยู่ข้างปิดิณดิษชนมกันมาก...” และ “... ข้าหลวงเชิญพระรูปตั้งบนพระยานมาศแล้ว ขบวนแห่ “พระรูป” จากบ้านพักข้าหลวงพิเศษริมแม่น้ำปิง ไปทางถนนท่าแพ เข้าในเวียง ทางประตูท่าแพ ถึงสี่แยกกลางเวียงเลี้ยวไปออกประตูช้างเผือก เลี้ยวออกทางริมแม่น้ำปิงถึงคุ้มท่าของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ บริเวณคุ้มมีพลับพลาข้าราชการรวมทั้งข้าหลวงพิเศษ แต่งชุดเต็มยศอรุณ พระเจ้าอินทวิชยานนท์สรวนเสื่อครุฑ และขญา ขึ้นรับพระรูปบนเกยเข้าทอดพระรูปอย่างสุดปลื้ม เชิญพระรูปขึ้นบนคอก ตั้งบนพระยานมาศทอดคานมียกพื้นหุ้มผ้าแดง 2 ชั้น และกระโจมข้างบนด้วยเครื่องสูง จนเวลาบ่ายพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ในบริเวณคุ้ม มีการละเล่นเช่น มวย มีละคร มีการโปรยผลกล้วยพฤกษ์ด้วย ที่ขาดไม่ได้ และคนสนใจร่วมด้วยมากคือ บ่อนบิอก ถลองสมโภชกัน 4 วัน 4 คืน มีงานเลี้ยงอาหารมื่อค่ำ แก่บรรดาคนสุด และฝรั่งในเชียงใหม่ด้วย...”¹⁹

ข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับการประกาศให้คนหลากหลายกลุ่มได้รับรู้โดยอาศัยการจัดงานฉลองสมโภชพระรูปของพระองค์เจ้าหญิงวิมลนาคนพิสี ไม่ว่าจะเป็นเจ้านาย ข้าราชการจากกรุงเทพฯ เจ้านายและข้าราชการฝ่ายเหนือ กงสุลและฝรั่งทั่วไปในเชียงใหม่ ตลอดจนประชาชนทั่วไป ทั้งหมดนี้ได้อาจะสะท้อนให้เห็นว่าฝ่ายล้านนา โดยเจ้านายฝ่ายเหนือสายที่เกี่ยวข้องกับเจ้าดารารัศมีได้พยายามแสดง “ตัวตน” ขณะที่กำลังจะถูกกลืนรอนอำนาจลงไปทุกที เพื่อให้ผู้คนทั้งหลายได้รับรู้ถึงสถานะของเจ้านายล้านนาโดยผ่านเจ้าดารารัศมี ว่าถึงแม้จะถูกกลืนรอนอำนาจในการดำเนินการปฏิรูปการปกครองของสยามก็ตาม แต่พระธิดาของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ก็ยังคงได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะที่พระเจ้าอินทวิชยานนท์เองก็ต้องพยายามแสดงเกียรติยศและสถานภาพของพระองค์ในสายตาคนทุกกลุ่มในเชียงใหม่ว่าพระองค์ยังคงมีความสำคัญ โดยพระมหากษัตริย์ที่กรุงเทพฯ ได้ให้การยกย่องยิ่งกว่าเจ้าประเทศราชทั้งมวล และพระองค์เจ้าหญิงวิมลนาคนพิสีก็ทรงเป็นประจักษ์พยานได้อย่างดียิ่งว่าพระเจ้าอินทวิชยานนท์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์กรุงเทพฯ ในฐานะพระสัสสุระ (พ่อตา) และพระอัยกาของเจ้านายราชวงศ์จักรี ขณะเดียวกันการจัดขบวนแห่รับพระรูปครั้งนี้พระเจ้าอินทวิชยานนท์ก็ได้ทำให้เจ้านายและข้าราชการจากกรุงเทพฯ ได้ตระหนักว่าพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์กรุงเทพฯ ซึ่งมี

¹⁹ คำกราบบังคมทูลของพระองค์เจ้าโสณบัณฑิต ข้าหลวงพิเศษต่อรัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 2 มีนาคม ร.ศ. 108 .

พระพักตร์ละม้ายเจ้าทิพเกสร เป็นพระนัดดาของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เพื่อให้ตัวแทนอำนาจรัฐจาก กรุงเทพฯ ยกย่องให้เกียรติเจ้านายเชียงใหม่ในฐานะที่เป็นพระญาติของพระราชบิดา นอกจากนี้ยังเป็นการทำให้ข้าราชการจากกรุงเทพฯ และชาวต่างชาติในเชียงใหม่ได้ตระหนักว่าพระเจ้าเชียงใหม่มีความสัมพันธ์พิเศษกับกรุงเทพฯ ซึ่งจะทำให้ข้าราชการจากกรุงเทพฯ และคนอังกฤษเกรงใจ และไม่นกล้าวหมิ่นและเอารัดเอาเปรียบพระเจ้าเชียงใหม่ แม้ว่าในความเป็นจริงอำนาจและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ กำลังตกต่ำลงไปมากก็ตาม

เมื่อพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าหญิงวิมลนาคนพิสี พระราชธิดาในเจ้าจอมมารดาครุฑารักษ์มีสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2435 ด้วยพระชนม์เพียง 3 พรรษาเศษ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชปรารภ กับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ ว่า “ฉันคิดเอง ลูกเขาควรเป็นเจ้าฟ้าแต่ฉันลืมหันต์จึงตาย...”²⁰ สะท้อนว่าพระองค์ทรงเห็นพระทัยในความสูญเสียของเจ้าจอมมารดาครุฑารักษ์ตลอดจนเจ้านายเชียงใหม่ ดังนั้น เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานตราปฐมจุลจอมเกล้าฝ่ายในเป็นรุ่นแรกเมื่อปี พ.ศ. 2436 เจ้าจอมมารดาครุฑารักษ์ ก็เป็นผู้หนึ่งที่ได้รับพระราชทานพร้อมกับพระภรรยาเจ้า (สมเด็จพระมเหสี พระมเหสี พระราชเทวี และพระอรรคชายา) และพระราชธิดา ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ที่ได้รับพระราชทานตราปฐมจุลจอมเกล้าฝ่ายในในชั้นนี้ที่มีได้ดำรงตำแหน่งพระภรรยาเจ้ามีเพียง 2 ท่าน คือเจ้าจอมมารดาครุฑารักษ์ กับเจ้าคุณพระประยูรวงศ์เท่านั้น

ถึงแม้ว่าพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าหญิงวิมลนาคนพิสีจะสิ้นพระชนม์แล้ว แต่การที่เจ้าจอมมารดาครุฑารักษ์ได้รับพระมหากรุณาธิคุณเป็นพิเศษเช่นนี้ ก็เป็นการช่วยยืนยันในความสัมพันธ์พิเศษระหว่างเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่กับพระมหากษัตริย์แห่งกรุงเทพฯ ว่ายังคงดำรงอยู่ได้มั่นคงสืบไป ตราบจนกระทั่งพระเจ้าอินทวิชยานนท์ถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ. 2440

หลังจากที่พระราชธิดาได้สิ้นพระชนม์ไปแล้วเจ้าจอมมารดาครุฑารักษ์มี ทรงมีสถานะเป็น “เจ้าจอมมารดา” เรื่อยมาจนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2451 ซึ่งเป็นปีที่เจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 8 (พ.ศ.2444-2452) ผู้เป็นพระเชษฐาต่างพระมารดาได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่กรุงเทพฯ ในโอกาสที่เจ้าจอมมารดาครุฑารักษ์มีขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต เสด็จฯ กลับไปเยี่ยมนครเชียงใหม่ เพราะก่อนหน้านั้น เมื่อครั้งที่พระเจ้าอินทวิชยานนท์ ถึงแก่พิราลัยเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2440 เจ้าจอมมารดาครุฑารักษ์ก็มีได้เดินทางกลับนครเชียงใหม่เพื่อไปร่วมงานพระศพพระบิดา โดยไม่มีปรากฏหลักฐานว่าเป็นเพราะเหตุใด ในปี พ.ศ.2451 นี้ เจ้าจอมมารดาครุฑารักษ์มี ได้มีพระชนม์ครบ 36 ชันษา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กลับไปเยี่ยมนครเชียงใหม่ได้ พร้อม

²⁰ ม.จ. หญิงพูนพิศมัย คีตกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 11 .

กับให้สถาปนาพระอิสริยยศเจ้าจอมมารดาธารารัศมี ขึ้นดำรงตำแหน่ง “พระราชชายา”²¹ ซึ่งตำแหน่ง “พระราชชายา” นี้ ไม่เคยปรากฏว่าเจ้านายฝ่ายในพระองค์ใดได้รับการสถาปนาให้ดำรงตำแหน่ง ดังกล่าวมาก่อน พระราชชายาเจ้าดารารัศมี จึงเป็นพระองค์แรกและพระองค์เดียวในประวัติศาสตร์ไทย

จากการศึกษาหนังสืองานเขียนที่เกี่ยวพระราชชายาเจ้าดารารัศมี มักจะกล่าวตรงกันว่าในปี พ.ศ. 2451 เจ้าจอมมารดาธารารัศมีได้ขอกราบบังคมทูลขานไปเยี่ยมนครเชียงใหม่พร้อมกับเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ พระเชษฐาต่างพระมารดา เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 8 และก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต อีกทั้งก่อนหน้าที่เจ้าจอมมารดาธารารัศมีจะได้ออกจากกรุงเทพฯ ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2451 นั้น ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระอิสริยยศขึ้นเป็น “พระราชชายา” แต่งงานเขียนทุกเล่มมิได้กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับการสถาปนาไว้ ดังเช่นกรณีการสถาปนาพระองค์เจ้าสว่างวัฒนา เป็นสมเด็จพระนางเจ้า หรือสถาปนาพระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี และพระองค์เจ้าสุภาวามารศรี เป็น พระนางเธอ พระองค์เจ้า ที่ปรากฏเป็นหลักฐานในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ในรัชกาลที่ 5 ว่า “...วันที่ 4287 วันศุกร์ ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 9 ปีมะโรง โทศก จุลศักราช 1242 วันนี้เป็นวันเริ่มหมายลงพระนาม สมเด็จพระนางเจ้า ขึ้นพระตำหนักเป็นพระฤกษ์...”²² และพระราชหัตถเลขาถึงพระยาราชภักดี (ช้าง เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ลงวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2423 กล่าวว่า “...ด้วยเงินเดือนสว่างวัฒนา เดิมมีอยู่เดือนละเจ็ดตำลึง บัดนี้เลื่อนยศ เป็น สมเด็จพระนางเจ้า ให้เงินเดือนถึงกรมสมเด็จพระสุทธานรินราชประยูร...สุภาวามารศรี เสาวภาผ่องศรี เดิมเดือนละเจ็ดตำลึง เป็นพระนางเธอ ให้ขึ้นเดือนหนึ่งคนละสิบตำลึง...” หรือการสถาปนาหม่อมเจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ เป็นพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้า ก็ได้ปรากฏเป็นหลักฐานรายละเอียดในหนังสือราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 5 เล่ม 4 แผ่น (ตอน) ที่ 30 ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2430 หน้า 243-244 กล่าวว่า “...จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรงตำแหน่งเกล้าฯ ให้สถาปนาหม่อมเจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ ขึ้นเป็นพระองค์เจ้า มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ ทรงศักดินา 15000 เสมอพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง ตามตำแหน่งพระอรรคชายาเธอ ขอให้พระเกียรติยศปรากฏอยู่สืบกาลนานเทอญ...” หรือเมื่อครั้งสถาปนา พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวี เป็น สมเด็จพระนางเจ้า พระอัครราชเทวี ว่า “...แต่ตอนนี้ไปให้ใช้บัตรหมายออกพระนามพระราชชนนีแห่งสมเด็จพระ

²¹ เกี่ยวกับเรื่องนี้จุลลดา ภักดีภูมิทร์ วิเคราะห์ว่า เจ้าดารารัศมีนั้นนับเป็นไพร่แต่แรกก่อนการสถาปนา ไม่ได้เป็นเจ้านายในราชวงศ์จักรี ต่อมาเมื่อโปรดเกล้าฯ สถาปนาแล้ว จึงนับเป็นเจ้านายในราชวงศ์จักรี โปรดฯ จุลลดา ภักดีภูมิทร์, เลอะวัง 2 (กรุงเทพฯ : เจริญกิจ, 2535), หน้า 146.

²² จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในรัชกาลที่ 5 ภาค 10 หน้า 63-69.

พระบรมโอรสาธิราชฯเห็นว่า สมเด็จพระนางเจ้า พระอรรคชายาเธอเสด็จไป...”²³ และเมื่อครั้งสถาปนา หม่อมเจ้าอุบลรัตนนารีนาค และหม่อมเจ้าสาย เป็นพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้า ก็ปรากฏ รายละเอียดในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในรัชกาลที่ 5 เล่มปี พ.ศ. 2431 หน้า 11-12 ให้ รายละเอียดพร้อมทั้งคำประกาศสถาปนา ว่า “...จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระอัครชายาเธอ หม่อมเจ้าอุบลรัตนนารีนาค ขึ้นเป็น พระองค์เจ้า มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาค ให้ทรงศักดินา 20000 ตามตำแหน่งพระอัครชายาเธอมีกรมในพระราชกำหนดใหม่...” และ “...จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระอัครชายาเธอ หม่อมเจ้าสาย ขึ้นเป็น พระองค์เจ้า มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ ให้ทรงศักดินา 20000 ตามตำแหน่งพระอัครชายาเธอมีกรมในพระราชกำหนดใหม่...” เป็นต้น

ส่วนกรณีของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีนั้น จากการสืบค้นจากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในรัชกาลที่ 5 และหนังสือพระราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 5 ในช่วงเวลาที่กล่าวถึงการสถาปนาเจ้าจอมมารดาธารารัศมี เป็น พระราชชายา เมื่อปี พ.ศ. 2451 นั้น ก็ได้ปรากฏข้อมูลที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการสถาปนาแต่อย่างใด จนกระทั่ง งานเขียนเรื่อง พระภรรยาเจ้าและสมเด็จพระเจ้าฟ้า ในรัชกาลที่ 5 ของ จีรวัดน์ อุดมตะกุด จัดพิมพ์ครั้งที่ 3 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2548 ได้สืบค้นหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องการสถาปนา เจ้าจอมมารดาธารารัศมี เป็น พระราชชายา พบว่า ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในรัชกาลที่ 5 ฉบับลายพระหัตถ์ ที่สำนักราชเลขาธิการ พระบรมมหาราชวัง เล่มปี พ.ศ. 2452 หน้า 37 และ 39 มีการกล่าวถึงแต่เพียงว่า

“...วันเสาร์ แรม 1 ค่ำ เดือน 3 ตรงกับวันที่ 6 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1909 ด้วยเจ้าจอมมารดาธารารัศมี มีความประสงค์จะขึ้นไปเชียงใหม่เพื่อเยี่ยมบ้านเมืองคราวหนึ่ง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ไปชั่วคราวเดียวกับเจ้านครเชียงใหม่...กำหนดเจ้าดารารัศมีจะออกจากกรุงเทพฯ วันที่ 12 เดือนนี้ ก่อนที่จะไปโปรดให้มีละครเป็นการรื่นเริงส่ง แลได้พระราชทานเกียรติยศเป็นตำแหน่งราชชายา ด้วย โปรดให้มีข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในออกไปด้วย 63 คน มีบัญชาข้าราชการอยู่ข้างท้ายรายการวันนี้

วันนี้เวลา 2 ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออก ณ พลับพลาในสวนแจ้งแจ้งทอดพระเนตรละครปริตาลัย ซึ่งโปรดให้มีเป็นการรื่นเริงส่ง เจ้าดารารัศมี พระราชชายา นั้น จนเวลา 10 ทุ่มเศษ ละครเลิกเสด็จขึ้น ได้ทรงเรียกเงินพระราชทานรางวัลละคร 200 บาท

²³ หนังสือราชกิจจานุเบกษา เล่ม 12 แผ่น (ตอน) ที่ 24 วันที่ 15 กันยายน ร.ศ. 114 หน้า 211-212.(เอกสารในโครฟิล์ม)

วันจันทร์ แรม 3 ค่ำ เดือน 3 ตรงกับวันที่ 8 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1909 ...เวลาเย็นเศษ เสด็จออกประทับพลับพลาในสวนแห่งหนึ่ง ทอดพระเนตรละครในการส่ง เจ้าดารารัศมี พระราชชายา อีกวันหนึ่ง เวลา 11 ทุ่มละครเลิก เสด็จขึ้น ทรงเรียกเงินไปพระราชทาน 1000 บาท...²⁴

ส่วนรายละเอียดในหนังสือราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 5 เล่ม 25 แผ่น (ตอน) ที่ 47 ลงวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 127 หน้า 1375-1376 กล่าวเพียงแต่ว่า

“...ข่าวเจ้าดารารัศมี พระราชชายา กราบถวายบังคมลาไปเมืองนครเชียงใหม่ชั่วคราว

ด้วยเจ้าดารารัศมี พระราชชายา กราบถวายบังคมลาไปเยี่ยมบ้านเมือง ณ เมืองนครเชียงใหม่ มณฑลพายัพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระบรมราชานุญาตแล้ว เจ้าดารารัศมีได้โดยสารรถไฟไปลงเรือยังมณฑลนครสวรรค์ แต่วันที่ 12 กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก 127 นี้แล้ว มีข้าราชการกราบถวายบังคมลาไปกับเจ้าดารารัศมีพระราชชายา คือ...

อนึ่งในวันนี้ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยก็ได้เสด็จไปส่งเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ถึงมณฑลนครสวรรค์แล้วเสด็จกลับ...²⁵

นอกจากนี้ พระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ 5 พระราชทานพระอนุชิตชาญไชย ลงวันที่ 15 มกราคม ร.ศ. 127 ก็ได้ระบุถึงพระสถานะของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ว่าเสด็จไปเชียงใหม่ใน “ตำแหน่งบรรดาศักดิ์พระอรรคชายา” ซึ่งหมายความว่าทรงเป็นพระอรรคชายาของพระมหากษัตริย์แห่งสยาม ที่จะต้องมีการถวายพระเกียรติให้สมกับพระสถานะดังกล่าว ดังความว่า “...นางดาราจะลาขึ้นไปเชียงใหม่ชั่วคราว เห็นว่าควรจะมีข้าราชการผู้ใหญ่ขึ้นไปด้วย...การที่นางดาราขึ้นไปในตำแหน่งบรรดาศักดิ์พระอรรคชายา ไม่ใช่ไปอย่างเปนน้องเจ้าเชียงใหม่อย่างเดียว เพราะฉะนั้นให้รักษาน้ำที่แลบรรดาศักดิ์ ตามสมควรแก่ตำแหน่ง...”

จึงเป็นไปได้ว่าตำแหน่ง “พระราชชายา” ไม่น่าจะเป็นพระอิสริยยศที่มีประกาศพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาอย่างเป็นทางการ ซึ่งพบหลักฐานเพียงแต่การออกพระนามว่า “เจ้าดารารัศมี พระราชชายา” เท่านั้น และจากหลักฐานงานเขียนเกี่ยวกับเรื่อง พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ทุกเล่มก็มีได้กล่าวถึง วัน เดือน ปี ที่เกี่ยวกับการสถาปนา เจ้าจอมมารดาธารารัศมี เป็นพระราชชายา อย่างชัดเจน แต่ในงานเขียนของ จีระวัฒน์ อุตตะมะกุล ก็ได้ให้ข้อสรุปว่า “เจ้าจอมมารดาธารา

²⁴ จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในรัชกาลที่ 5 ฉบับลายพระหัตถ์ สำนักราชเลขาธิการ พระบรมมหาราชวังเล่มปี พ.ศ. 2452 หน้า 37 และ 39 อ้างใน นายแพทย์จิระวัฒน์ อุตตะมะกุล, พระภรรยาเจ้า และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอในรัชกาลที่ 5, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548), หน้า 343. (ขีดเส้นใต้และเน้นโดยผู้วิจัย)

²⁵ หนังสือราชกิจจานุเบกษา เล่ม 25 แผ่น (ตอน) ที่ 47 วันที่ 21 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127 หน้า 1375-1376 อ้างใน นายแพทย์จิระวัฒน์ อุตตะมะกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 344. (ขีดเส้นใต้และเน้นโดยผู้วิจัย)

รัศมี ได้รับการสถาปนาเป็นพระราชชายา เจ้าดารารัศมี เมื่อวันที่เสาร์ที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2451 (นับปี พ.ศ. แบบเก่า) หรือ พ.ศ. 2452 (นับปีพ.ศ. อย่างปัจจุบัน) ...²⁶

การกลับไปเยี่ยมนครเชียงใหม่ครั้งแรกของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีในครั้งนั้น จึงเป็นเสมือนการเสด็จอย่างพระอรรคชายาของพระเจ้าแผ่นดิน หาใช้อย่างพระธิดาของเจ้าประเทศราชไม่ ขบวนเสด็จฯ จึงจัดอย่างสมพระเกียรติ พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงปฏิบัติพระกรณียกิจต่างๆ หลาย ประการ เช่น เสด็จเยี่ยมราษฎรในที่ต่างๆ ทั้งนครเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง โปรดให้สร้างอัฐิเจดีย์ของ พระประยูรญาติอัญเชิญมารวมไว้ที่วัดสวนดอก และเสด็จไปนมัสการพระบรมธาตุคูคตสุเทพ เป็นต้น จนกระทั่งวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2452 จึงเสด็จกลับกรุงเทพฯ ในปี่ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคตในวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 รวมระยะเวลานับจากพระราชชายาเจ้าดารารัศมีถวายตัวจนถึงวันเสด็จสวรรคต เป็นเวลานานถึง 23 ปีเศษ

จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2457 เจ้าแก้ววารี พระเชษฐาต่างมารดา ซึ่งรักษาการเข้าสู่ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 9 ได้เดินทางลงมากรุงเทพฯ เพื่อเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชชายาเจ้าดารารัศมีจึงได้ทรงกราบบังคมทูลลาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสด็จกลับไปประทับในนครเชียงใหม่พร้อมกับเจ้าแก้ววารี ดังปรากฏในหนังสือกราบบังคมทูล เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2457 ความตอนหนึ่งว่า “...ตัวข้าพระพุทธเจ้าต้องนับว่าตัวคนเดียวแท้ ลูกก็ไม่มี ทั้งน้องที่พอจะอาศัยได้ก็อยู่ห่างไกลกัน เวลาอุ้มขึ้นมามีคนไปไหนก็ไม่สำเร็จ ที่สวนที่บ้านซึ่งพอจะได้อาศัยเดินดัดสายแก้ราวัญก็ไม่มี ครั้นจะไปตากอากาศตามที่ต่างๆ ก็ไม่มีผู้รับรอง แลพาหนะกำลังพอที่จะไปเองได้ นอกจากจะต้องอาศัยของหลวง ทำให้เปลืองพระราชทรัพย์ แลทั้งส่วนตัวด้วย โดยไม่จำเป็น โดยความขัดข้องตามที่ได้กราบบังคมทูลมานี้ เวลานี้ก็เป็นโอกาสอันดีที่เจ้าแก้ววารีลงมา ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลฯ ขึ้นไปเชียงใหม่พร้อมกับเจ้าแก้ววารี...”²⁷

จากเหตุผลข้างต้น วิเคราะห์ได้ว่าเป็นเหตุผลด้านจิตใจของพระองค์ แท้ที่จริงแล้วการประทับอยู่ในกรุงเทพฯ หลังจากรัชกาลที่ 5 สวรรคตไปแล้วหมายความว่าต้องอยู่เฉย ๆ ทำอะไรไม่ได้เลยเพราะไม่มี “พื้นที่ทางสังคม (social space)” แต่ถ้าหากกลับมาเชียงใหม่แล้วก็มี “พื้นที่ทางสังคม” ให้สามารถประกอบพระกรณียกิจต่างๆ อย่างมากมาย ในเวลานั้นเจ้านายฝ่ายในที่กรุงเทพฯ ยังคงต้องดำเนินชีวิตภายใต้จารีตประเพณี ซึ่งเป็นข้อจำกัดที่ทำให้ไม่สามารถประกอบกิจกรรมทางสังคมบางประการได้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผ่อนคลายธรรมเนียมการปฏิบัติที่เกี่ยวกับเจ้านายฝ่ายใน และยกเลิกธรรมเนียมบางอย่างไป เจ้านายฝ่ายในบางพระองค์ก็มีบทบาททางสังคมมากขึ้น เช่น การทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลความเรียบร้อยในการจัดงานเลี้ยงในโอกาสต่าง ๆ การ

²⁶ นายแพทย์จิรวัดน์ อุดตมะกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 343 .

²⁷ สรล. ร. 5 ก 20 กล่องที่ 2 แฟ้มที่ 6 เรื่องพระราชชายาเจ้าดารารัศมีและเจ้าแก้ววารี .

ต้อนรับแขกพร้อมกับเจ้านายฝ่ายหน้า ฯลฯ นับเป็นการเปิดพื้นที่ในการดำเนินชีวิตของเจ้านายฝ่ายใน จากที่เคยดำเนินชีวิตอยู่ในพื้นที่ส่วนหัวเปลี่ยนมาสู่การมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะ นอกจากนั้น ยังถือว่า เป็นการเปิดโอกาสให้เจ้านายฝ่ายในได้มีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับบ้านเมืองเพิ่มขึ้นอีกด้วย²⁸ อย่างไรก็ตามเจ้านายฝ่ายในที่มียบทบาทต่างๆ ในพื้นที่ทางสังคมจะต้องเป็นเจ้านายที่มีความเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายฝ่ายหน้า ที่กำลังดำรงตำแหน่งราชการในเวลานั้น การเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทำให้เจ้านายฝ่ายในในรัชกาลของพระองค์ต้องหมดบทบาทลง ในกรณีของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีการสวรรคตของพระสวามีทำให้ทรงมีความต้องการจะเสด็จกลับเชียงใหม่ จากคำกราบบังคมทูลนั้น จะเห็นว่าพระราชชายาเจ้าดารารัศมีมิได้ต้องการให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับรู้ว่า พระองค์จะเสด็จกลับมามีบทบาทอะไรที่เชียงใหม่ และคงไม่ใช่พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะให้พระราชชายาเจ้าดารารัศมีเป็นตัวแทนของอำนาจและวัฒนธรรมจากส่วนกลาง อย่างไรก็ตามเนื่องจากพระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงพำนักอยู่ในราชสำนักสยามนานถึง 28 ปี นับตั้งแต่มีพระชนมายุได้เพียง 13 ปี ย่อมจะทรงเรียนรู้และซึมซับวัฒนธรรมสยามเอาไว้มาก จนทำให้โลกทัศน์และค่านิยมแบบสยามมีอิทธิพลต่อพระองค์มากทีเดียว

เมื่อพระราชชายาเจ้าดารารัศมีเสด็จกลับประทับที่นครเชียงใหม่แล้ว ได้ทรงประกอบพระกรณียกิจในการบำรุงศิลปวัฒนธรรม การศึกษา การเกษตร และพระพุทธศาสนา จนกระทั่งทรงประชวรด้วยพระอาการพระปิตุสาสะ (ปอด) พิกการ และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2476 รวมพระชนมายุได้ 60 ปี 3 เดือน 13 วัน

เท่าที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับล้านนา และความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เกิดขึ้นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและปัญหาการเมือง ที่สำคัญคือการที่กรุงเทพฯ พยายามเข้ามามีอำนาจเหนือล้านนาอย่างมั่นคง ในขณะที่เจ้านายล้านนาดังสุญเสียอำนาจและมีและเกียรติยศ แต่การเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชชายาเจ้าดารารัศมี หรือพระประวัติของพระองค์ มักจะมิได้มีการพิจารณาถึงบริบททางการเมืองดังกล่าวอย่างเพียงพอ กลับกลายเป็นการเขียนเพื่อเน้นความสมานฉันท์ภายใต้มนทัศน์ “ราชชาตินิยม” แม้ว่าในระยะหลังจะเกิดกระแสความคิดท้องถิ่นนิยมขึ้น แต่ส่วนใหญ่แล้วก็ป็นท้องถิ่นนิยมแบบที่พยายามเน้นคุณค่าของล้านนาต่อ “ชาติไทย” มิใช่ท้องถิ่นนิยมแบบที่ต้องการเรียกร้องสิทธิ และอำนาจคืนมาสู่ท้องถิ่นอย่างเต็มที่

²⁸ ไพรศุ วรดนพร บุญญเสถียร, “การตอบโต้และตอบสนองต่อการบวนการเปลี่ยนแปลงแบบตะวันตกของเจ้านายฝ่ายในในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394 - พ.ศ. 2468)”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548.

การสร้างความทรงจำเกี่ยวกับ “พระราชยาเจ้าดารารัศมี” ในพิพิธภัณฑ์และอนุสาวรีย์ทศวรรษ 2530-2540

ภายใต้อิทธิพลของอุดมการณ์ราชาชาตินิยมและท้องถิ่นนิยม ที่เห็นท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งที่น่าภาคภูมิใจของ “ชาติไทย” ได้มีการดำเนินการก่อสร้างพระอนุสาวรีย์พระราชยาเจ้าดารารัศมี ใน พ.ศ. 2532 ณ กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดน เขต 5 ค่ายดารารัศมี โดยท่านผู้บัญชาการตำรวจนครบาล เป็นประธานคณะกรรมการดำเนินงาน และต่อมาในต้นทศวรรษ 2540 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ดำเนินการก่อสร้างพิพิธภัณฑ์พระราชยาเจ้าดารารัศมี (พระตำหนักคาราภิรมย์) โดยมีพระบรมวงศานุวงศ์ในพระราชวงศ์จักรีทรงเป็นที่ปรึกษา พิธีกรรมที่เกี่ยวกับอนุสาวรีย์ และ “โครงเรื่อง” ที่ปรากฏในพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งสัญลักษณ์ต่างๆ ตลอดจนบทเพลง ดอกกุหลาบ²⁹ และ หนังสือที่ระลึก³⁰ ที่นำเสนอในพิพิธภัณฑ์ ได้เน้นให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างกรุงเทพฯ กับ เชียงใหม่ในสมัยรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้ปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งการดำเนินการจัดสร้างพระอนุสาวรีย์พระราชยาเจ้าดารารัศมี ในช่วงต้นทศวรรษ 2530 นั้น ถือเป็นความสำคัญอย่างยิ่งของการสร้างให้พระองค์เป็น “บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์” โดยทำให้เห็นอย่างชัดเจนยิ่งขึ้นว่าพระองค์ทรงเป็น “บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ชาติไทย” ที่ได้มีส่วนสำคัญในการทำให้อาณาจักรล้านนาและอาณาจักรสยามรวมเป็นแผ่นดินเดียวกันอย่างมั่นคงราบจนปัจจุบัน

ขณะเดียวกันสถานศึกษาหลายแห่งในจังหวัดเชียงใหม่ ได้มีบทบาทในการใช้อนุสาวรีย์พระราชยาเจ้าดารารัศมี ในการดำเนินการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์บุคคลสำคัญท้องถิ่นและการปลูกฝังอุดมการณ์ราชาชาตินิยม โดยเริ่มจากโรงเรียนคาราวิทยาลัยและโรงเรียนแม่มริมวิทยาคม ในเขตพื้นที่การศึกษาของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งทำให้ความทรงจำเกี่ยวกับพระราชยาเจ้าดารารัศมีส่งผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิดของนักเรียนเป็นอย่างมาก

²⁹ หมายถึง “กุหลาบจุฬาลงกรณ์” การใช้ชื่อกุหลาบว่า “จุฬาลงกรณ์” นั้นเป็นการสร้างความหมายว่า เป็นความระลึกถึงและความจงรักภักดีที่พระราชยาเจ้าดารารัศมี ทรงมีต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2542 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เข้ามามีส่วนในการปรับปรุงและบูรณะพระตำหนักคาราภิรมย์จัดเป็นพิพิธภัณฑ์ ได้มีการเตรียมกิ่งพันธุ์กุหลาบจุฬาลงกรณ์มากกว่าหนึ่งร้อยต้น เพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบพระตำหนักและพระอนุสาวรีย์พระราชยาเจ้าดารารัศมีหลังจากมีการเปิดพิพิธภัณฑ์ให้ผู้สนใจได้เข้าชมแล้ว กุหลาบพันธุ์จุฬาลงกรณ์นี้ ได้กลายเป็นจุดสนใจอีกอย่างหนึ่งของผู้เข้าชม เพราะกลายเป็นสัญลักษณ์ของ “ความรัก ความจงรักภักดี” ที่พระราชยาเจ้าดารารัศมีทรงมีต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

³⁰ นางเยาว์ กาญจนจรี, ดารารัศมี พระประวัติพระราชยาเจ้าดารารัศมี จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานฉลองพระอนุสาวรีย์พระราชยาเจ้าดารารัศมี ณ กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 5 ค่ายดารารัศมี จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2533 (กรุงเทพฯ : ตรีติการพิมพ์, 2533) และ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ดารารัศมีสายใยรักสองแผ่นดิน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542).

ขณะเดียวกัน ได้มีการขยายพื้นที่การสร้างอนุสาวรีย์พระราชชายาเจ้าดารารัศมีไปสู่วัด โดย วัดป่าดาราภิรมย์ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ได้ทำการก่อสร้างพระอนุสาวรีย์พระราชชายาเจ้าดารารัศมีขึ้นมา วัดป่าดาราภิรมย์นี้ตั้งอยู่ในบริเวณชายเขตของพระตำหนักดาราภิรมย์³¹ และปัจจุบันมีความสำคัญในฐานะพระอารามหลวง ได้สร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมาเพื่อเน้นให้เห็นว่า วัดมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ล้านนาและประวัติศาสตร์ชาติไทย อันจะส่งผลให้วัดมีความสำคัญมากขึ้นและเป็นที่สนใจมากขึ้นในสายตาของนักท่องเที่ยว ซึ่งปรากฏในเอกสารประวัติวัดได้กล่าวถึงสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในวัดเพื่อดึงดูดให้ประชาชนเข้ามาเที่ยวชมและทำบุญ ในระยะแรกวัดเน้นเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในฐานะบุคคลสำคัญของท้องถิ่น แต่ต่อมา ด้วยอิทธิพลของอุดมการณ์ราชาชาตินิยมผนวกกับลัทธิ “เสด็จพ่อ ร.5” ทำให้มีผู้เข้ามาขอสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไว้คู่เคียงกับพระอนุสาวรีย์พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ทางวัดก็อนุญาตด้วยความเต็มใจ ซึ่งทำให้ผู้เข้ามาสักการะพระอนุสาวรีย์สามารถจินตนาการถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่าง “บุคคลสำคัญของท้องถิ่น” กับ “บุคคลสำคัญของชาติไทย” ได้อย่างชัดเจน

ความทรงจำเกี่ยวกับพระราชชายาเจ้าดารารัศมีที่แพร่หลายที่สุด หรือเป็นมโนทัศน์ที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปัจจุบัน จนกล่าวได้ว่าเป็นความทรงจำกระแสหลักนั้น ได้แก่ความทรงจำที่ว่าพระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงเป็น “สายใยรักสองแผ่นดิน” ซึ่งทำให้พระองค์ทรงเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ ในแง่ที่ทรงมีบทบาทอย่างสำคัญในการทำให้ล้านนาและสยามรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวอย่างราบรื่นและมั่นคง ด้วยสายใยรักที่เหนียวแน่นไม่แคลนคลาย โดยที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีซึ่งทรงเป็นตัวแทนของท้องถิ่นนั้น มีความจงรักภักดีอย่างลึกซึ้งต่อองค์พระมหากษัตริย์แห่งชาติไทย ซึ่งมโนทัศน์ดังกล่าวนี้ได้ช่วยลบเลือนความบาดหมางที่มีอยู่ตั้งแต่ยุคปฏิรูปประเทศ ทั้งการดูถูกเหยียดหยามทางชาติพันธุ์ การแข่งขันผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การลดอำนาจทางการเมือง การกบฏ และการปราบกบฏ ฯลฯ ส่งผลให้ท้องถิ่นยอมรับอำนาจที่เหนือกว่าของส่วนกลางด้วยความเต็มใจ รวมทั้งมีความจงรักภักดีต่อ “ชาติไทย” และ “พระมหากษัตริย์แห่งชาติไทย” ตามคตินาชาตินิยมอย่างมั่นคง โดยลืมเลือนอดีตที่ท้องถิ่นเคยมีอำนาจปกครองตนเองอย่างสิ้นเชิง หรือหากไม่ลืมเลือนก็จะมีความรู้สึกว่าการที่เคยแยกออกมาเป็นอีกอาณาจักรหนึ่งนั้นเป็นสถานะที่ไม่พึงปรารถนา เพราะเท่ากับเป็นความแตกแยกของคนใน “ชาติไทย” ด้วยกัน

เป็นไปได้อีกว่าความรู้สึกหรือความสำนึกดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้อำนาจรัฐในส่วนกลางเข้มแข็ง และมีความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น โดยที่คนส่วนใหญ่ใน “ท้องถิ่น” และใน “ชาติไทย” ไม่มีความต้องการอย่างแท้จริงที่จะเรียกร้องให้มีการ

³¹ ประวัติวัดป่าดาราภิรมย์. ฉบับพิมพ์เนื่องในพิธีสมโภชพระอารามหลวง วันที่ 30-31 มกราคม พ.ศ. 2547 (เชียงใหม่ : เชียงใหม่นันทพันธ์. 2547).

กระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรให้แก่คนในท้องถิ่น ดังนั้น การสร้าง “พระราชชายาเจ้าดารารัศมี” ให้เป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์โดยผ่านสำนัก “ท้องถิ่นนิยม” ในกรอบของ “ชาตินิยม” จึงเป็นส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ “รัฐไทย” “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” รวมทั้งมีผลโดยตรงต่อการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง “ล้านนา” กับ “ชาติไทย” โดยที่ “ล้านนา” ยอมรับอำนาจเหนือกว่าของ “ชาติไทย” โดยคุณิ

นอกจากนี้ยังเห็นได้ชัดเจนด้วยว่า การสร้างพระราชชายาเจ้าดารารัศมีให้เป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์กับความเข้มแข็งของอุดมการณ์ราชาชาตินิยม มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในเชิงเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และถึงแม้ว่าการสร้างและการรับรู้ “ประวัติศาสตร์ชาติไทย” และ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” จะขยายตัวขึ้นมาก แต่ส่วนใหญ่แล้วก็ยังคงเป็นประวัติศาสตร์ชาติและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในกรอบโมทัศน์ราชาชาตินิยม ทำให้ผู้นำแห่งชาติและอำนาจรวมศูนย์มีความสำคัญและเป็นที่ยอมรับสืบมา

ดังนั้น การสร้างพิพิธภัณฑ์ และพระอนุสาวรีย์รวมทั้งการมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระอนุสาวรีย์พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ตลอดจนอิทธิพลของ “ลัทธิเสด็จพ่อ ร.5” ในบริบทที่คนในสังคมไทยเผชิญหน้ากับกระแสโลกาภิวัตน์อันทำให้สูญเสียความมั่นคงในชีวิต ซึ่งทำให้ต้องหันไปพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น (นอกเหนือไปจากการหวังพึ่งผู้นำแห่งชาติ) “พระราชชายาเจ้าดารารัศมี” ได้ทรงกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังได้กล่าวมาแล้ว การที่ “พระราชชายาเจ้าดารารัศมี” ทรงกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นนี้ มิได้เกิดขึ้นเองอย่างทันทีทันใด หากแต่มีรากฐานมาจากการที่พระองค์ได้ทรงถูกทำให้เป็น “บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์” มาเป็นเวลานานเกือบครึ่งศตวรรษ โดยโครงเรื่องหลักวางอยู่บนจุดเน้นที่ว่าพระองค์ทรงเป็น “พระราชชายา” ของ “สมเด็จพระปิยมหาราช” ซึ่งทรงเป็น “พระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่แห่งชาติไทย” ซึ่งได้ทรงรักษา “เอกราชของชาติไทย” และทรงสร้าง “ความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชาติไทย” เป็นอนุเอกประการ โครงเรื่องหลักของประวัติศาสตร์ไทยและ “ลัทธิพิธีพระราชชายาฯ” เช่นนี้เอง ที่ทำให้พระสถานะพระราชชายาเจ้าดารารัศมีที่ทรงเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์นั้น เป็นพระสถานะที่มีความมั่นคงเป็นอย่างมาก ในทางกลับกันพระสถานะที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงเป็น “บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์” ก็ช่วยเสริมความแข็งแกร่งให้แก่โครงเรื่องหลักของประวัติศาสตร์ไทย อุดมการณ์ราชาชาตินิยม และ “ลัทธิพิธีพระราชชายาฯ” ให้มีพลังอยู่ในสังคมไทยสืบไปอีกนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อโครงเรื่องของประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระราชชายาเจ้าดารารัศมีได้เปลี่ยนมาเน้นในเรื่องของ “ความรัก” ซึ่งทำให้มีเสน่ห์แก่คนทั่วไปในสังคม ในบริบทที่ละครโทรทัศน์ได้ทำให้คนทั้งในเขตเมืองและชนบทของไทยมองเห็นความรักเป็นสรณะ และอุดมคติสูงสุดของชีวิต จึงคาดได้ว่าเรื่องราวเกี่ยวกับ “พระราชชายาเจ้าดารารัศมีในฐานะบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์” อุดมการณ์ “ราชาชาตินิยม” และ “ลัทธิพิธีพระราชชายาฯ” จะมีอิทธิพลในสังคมไทยสืบต่อไปอีกนาน

เอกสารอ้างอิง

จิราชาติ สันติะยศ, "การสร้าง 'พระราชชายาเจ้าดารารัศมี' ให้เป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ ทศวรรษ 2500 – ปัจจุบัน" วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2551.

จิรวัดน์ อุดมทะกุล, นายแพทย์, พระภรรยาเจ้า และสมเด็จพระเจ้าฟ้าในรัชกาลที่ 5, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มติชน, 2548.

จุลลดา ภักดีภูมิทร์, เล่าะวัง 2. กรุงเทพฯ : เจริญกิจ, 2535.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ดารารัศมีสายใยรักสองแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

เจ้าแก้ววารี ณ เชียงใหม่, พระประวัติพระราชชายาเจ้าดารารัศมี : อนุสรณ์ถวายพระเพลิงพระศพพระราชชายาเจ้าดารารัศมี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2477.

เดเนียล แมคกิลวารี ดี.ดี., ถึงศตวรรษในหมู่คนไทย และคนลาว, จิตราภรณ์ ตันรัตนกุล แปล, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2544.

ทรงศรี อาจอรุณ, การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506.

นงเยาว์ กาญจนจारी, ดารารัศมี พระประวัติพระราชชายาเจ้าดารารัศมี จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานฉลองพระอนุสาวรีย์พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ณ กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 5 ค่ายดารารัศมี จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2533. กรุงเทพฯ : ทริติการพิมพ์, 2533.

ประวัติวัดป่าดาราภิรมย์, ฉบับพิมพ์เนื่องในพิธีสมโภชพระอารามหลวง วันที่ 30-31 มกราคม พ.ศ. 2547. เชียงใหม่ : เชียงใหม่นันทพันธ์, 2547.

พิเชษฐ ดันดินามชัย, "เจ้าหญิงเชียงใหม่" ใน ศิลปวัฒนธรรม 26 : 2 (ธันวาคม, 2547) : 15-16.

พูนพิสมัย ดิสกุล, หม่อมเจ้าหญิง, ประชุมพระนิพนธ์ เล่ม 1. กรุงเทพฯ : บำรุงบัณฑิต, 2529.

วงศ์จันทร์ คชเสนี, "บันทึกจากความทรงจำ" ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าวงศ์จันทร์ คชเสนี วันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2540.

วรรณพร บุญญาสกลิตย์, "การตอบโต้และตอบสนองต่อการบวนการเปลี่ยนแปลงแบบตะวันตกของเจ้านายฝ่ายในในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชกาลพระบาท

สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394 - พ.ศ. 2468)" . วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548.

วิไล สุทธิศิริกุล, "เชียงใหม่ก่อนเทศบาล พ.ศ. 2389-2442 : การศึกษาโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ" . วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, ลูกแก้วเม็ชวัญ, พิมพ์ครั้งที่ 3 . กรุงเทพฯ : มติชน, 2543.

สร้อยศรี อ่องสกุล, เรื่องเดียวกัน,ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์, 2544.

แสงดาว ณ เชียงใหม่, พระประวัติพระราชาณาเจ้าดารารัศมี(26 สิงหาคม 2416-9 ธันวาคม 2476) จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานทำบุญ 100 วัน เจ้าแสงดาว ณ เชียงใหม่ วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2517 .

อรอดจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึง พุทธศักราช 2475 . พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

Carl Bock, Temple and Elephants, White Orchid Press, Bangkok 1985 .

กำหนดการสัมมนา
ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: จดหมายเหตุ-ประวัติศาสตร์-นิเวศวิทยา-ชาติพันธุ์
วันพฤหัสบดีที่ 26-ศุกร์ที่ 27 กุมภาพันธ์ 2552
ณ โรงแรม เวียงอินทร์ จังหวัดเชียงราย

วันพฤหัสบดีที่ 26 กุมภาพันธ์ 2552

08.00-09.00 น. ลงทะเบียน

09.00-09.15 น. กล่าวต้อนรับโดย ผศ.ดร.มานพ ภาสศิริจรธร
อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

09.15-09.30 น. เปิดการสัมมนา โดย คุณวีระ โรจน์พจนรัตน์
ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

09.30-10.00 น. รับประทานอาหารว่าง

10.00-12.00 น. อภิปราย **“ไฟฟ้า : วิกฤตของไทยกับโอกาสของลาว”**
นาวาเอกดร.สมัย ใจอินทร์ รศ.ดร.สุวิทย์ เกาหศิริวงศ์
ดร.ปิยะสวัสดิ์ อัมระนันทน์ รศ.ดร.กัมปนาท ภัคติกุล
คุณสุพจน์ นิลอุบล ดำเนินการอภิปราย

12.00-13.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน

13.00-15.00 น. แบ่งห้องสัมมนา

ห้องที่ 1 **“ชาติพันธุ์ สันติภาพ ลุ่มน้ำโขง”**

ดร.ทรงวิทย์ เชื้อมสกุล คุณภานุ แสงเทียนหยด

คุณธี แซ่ลี รศ.ดร.มาฆะจิตตะสังคะ ดำเนินการอภิปราย

ห้องที่ 2 **“ประชุมประจำปีสมาคมจดหมายเหตุไทย”**

ประชุมสมาชิก และรายงานผลการดำเนินงาน โดย
นายกสมาคมจดหมายเหตุไทย

วาระที่ 1 เรื่องแจ้งเพื่อทราบ

วาระที่ 2 เรื่องสืบเนื่อง

2.1. รับรองสมาชิก

2.2. รายงานสถานะการเงิน

วาระที่ 3 เรื่องอื่นๆ

อภิปราย **“จดหมายเหตุภาพสามเหลี่ยมทองคำ”**

โดย อ.ชรินทร์ แจ่มจิต

รศ.ดร.สมสรวง พุทธิกุลดำเนินรายการ

พิธีกรประจำห้อง คุณวนิดา จันทนทัศน์

ห้องที่ 3 **“บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ กับ 30 ชาติในเชียงราย”**

ศ.สวัสดิ์ อ่องสกุล อ.อรรคภาศ เล้าจินตนาศรี

รศ.ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล

ผศ.อดิศร ศักดิ์สูง ดำเนินการอภิปราย
ห้องที่ 4 “การค้าขายแดนเมืองใหม่ๆ”

อ.เอกกมล สายจันทร์ อ.อัศวพงษ์ คำคุณ
อ.พัฒนา สิทธิสมบัติ อ.พิทยา พุสสาย ดำเนิน
การอภิปราย

15.00-15.30 น.

รับประทานอาหารว่าง

15.30-17.30 น.

แบ่งห้องสัมมนา

ห้องที่ 1 “จดหมายเหตุหมอคอคคัต ในความรับรู้
ของไทย”

ดร.บุญยงค์ เกศเทศ คุณทองแถม นาถจำนง
คุณธงชัย ลิขิตพรสวรรค์ ผศ.กาญจน์ ละออง
ศรี ดำเนินการอภิปราย

ห้องที่ 2 “รัฐชาติสยามประเทศไทยกับการรวม
ล้านนา”

รศ.ดร.อรรถจักร สัตยานุรักษ์ อ.จิรชาติ สัน
ติยะศ อ.ชัยพงษ์ ลำเนียง ผศ.ดร.เกรียงศักดิ์
เชษฐพัฒนวนิช ดำเนินการอภิปราย

ห้องที่ 3 “ฮ่อ-พ่อค้าในโลกเก่า ชนกลุ่มน้อยใน
โลกใหม่”

ดร.พันทวีมาไพโรจน์ ผศ.ดร.ยิ่งยง เทาประเสริฐ
อ.นพ.อนุชาติ ฆาณะสารวุฒิ ผศ.ดร.สุชาติ
เศรษฐมาลินี ดำเนินการอภิปราย

วันศุกร์ที่ 27 กุมภาพันธ์ 2552

08.00-10.00 น.

แบ่งห้องสัมมนา

ห้อง 1 “จดหมายเหตุปราสาทเขาพระวิหาร กับ
การเมืองสยามประเทศไทย-กัมพูชา”

ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อ.พนัส ทัศนียานนท์
ผศ.ดร.ธำรงค์ศักดิ์เพ็ชรเลิศอนันต์ รศ.ดร.พิภพ
อุตร ดร.ศรีประภา เพ็ชรมิศรี ผู้ดำเนินอภิ
ปราย

ห้องที่ 2 “สื่อในลุ่มน้ำโขง : ความรับผิดชอบ-
จริยธรรม-ประชาธิปไตย”

คุณภักควดี วีระภาสพงษ์ คุณสุภัทราภูมิประภาส
คุณศรีสุวรรณ วรรณขจร รศ.อุบลรัตน์ ศิริยุว
ศักดิ์ คุณกรวรรณิกา ชีวภักดี ดำเนินการอภิปราย

- 10.00-10.30 น. รับประทานอาหารว่าง
- 10.30-12.30 น. แบ่งห้องสัมมนา
- ห้องที่ 1 “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสามเหลี่ยมทองคำ”
- รศ.พลอยศรี ไปราณานนท์ คุณอนันท์ บัวหัทธิต
คุณธีรภาพ โลหิตกุล คุณสุเจน กรรพฤทธิ์
ผศ.ดร.อรรจน์ บัณฑิต ดำเนินการอภิปราย
- ห้องที่ 2 “จดหมายเหตุสหรัฐอเมริกาเดิม (เชียงตุง)”
- พอ.เจ้าวรจักร ณ เชียงตุง เจ้าอรรณ ไชเอ
เจ้าโสภณดี ศาสดาธิก LOOG HONG KHAM
อ.สมโชค อ่องสกุล ดำเนินการอภิปราย
- ห้องที่ 3 “มะเมียรกับเจ้าสุทโฆม : โรมิโอรุเลียด
แห่งลุ่มน้ำสาละวิน”
- คุณอดิศักดิ์ ศรีสม รศ.จิรจันทร์ ประทีปะเสน
คุณองค์ บรรจุน
อ.สมฤทธิ์ ลือชัย ดำเนินการอภิปราย
- ห้องที่ 4 “แม่น้ำกก-เลี้ยวถูก กับความเป็นมาของ
คำสยาม ไทย ลาว และขอม”
- ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อ.ดร.ศานติ ภักดีคำ
อ.อัศรพงษ์ คำคุณ
รศ.ดร.ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ ดำเนินการอภิปราย
- 12.30 น. ออกเดินทางภาคสนามสามเหลี่ยมทองคำ ลุ่มน้ำโขง
(เฉพาะผู้ลงทะเบียนภาคสนามสามเหลี่ยมทองคำ
ลุ่มน้ำโขง) พร้อมกันที่ ลอบบี้โรงแรมเวียงอินทร์
บริการอาหารกลางวันบนรถ(อาหารกล่อง)
- 13.30 น. ภาคสนาม
- 17.00 น. เดินทางกลับเชียงราย
- 18.30 น. ถึงโรงแรม เวียงอินทร์ จ.เชียงราย โดยสวัสดิภาพ

พิธีกรตลอดงาน อ.สมฤทธิ์ ลือชัย

เลขอนุญาต ที่ ค. ๒/๒๕๑๙

เลขที่คำขอ ที่ ๒/๒๕๑๙

ใบอนุญาตจัดตั้งสมาคมหรือองค์การ

ตามที่ นายป๋วย อึ๊งภากรณ์

ได้ขออนุญาตจัดตั้ง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

๑. ส่งเสริมการจัดทำตำราภาษาไทยในแขนงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งระดับมหาวิทยาลัย และก่อนมหาวิทยาลัย
๒. เผยแพร่ตำราของมูลนิธิในหมู่ผู้สอนวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งราชอาณาจักร
๓. ส่งเสริมการเรียบเรียงงานวิจัย และตำราชั้นสูง และรวบรวมเอกสาร ทางวิชาการออกตีพิมพ์
๔. ส่งเสริมกิจกรรมทางวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
๕. ไม่ทำการค้ากำไร และไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง

และมีที่ตั้งสำนักงานแห่งใหญ่ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร นั้น

กรมการศาสนาได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ดำเนินการจัดตั้งได้ และขอให้ปฏิบัติตามคำสั่งและ ข้อบังคับของกรมการศาสนา โดยเคร่งครัด

อนุญาต ณ วันที่ ๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๙

(นายวัชร เอี่ยมโชค)
อธิบดีกรมการศาสนา

**รายนามคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ปี 2552**

(ก่อตั้ง พ.ศ. 2509 โดยนายป๋วย อึ๊งภากรณ์ นายเสน่ห์ จามริก)

นายเสน่ห์ จามริก	ประธาน
นางเพ็ชร สุมิตร	รองประธาน
นางสาวกุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายชเนศ อารณีสวรรณ	กรรมการ
นายรังสรรค์ ชนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายวิทยา สุจิตตนารักษ์	กรรมการ
นายเกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการ
นางสาวศรีประภา เพชรมีศรี	กรรมการ
นายวิระ สมบูรณ์	กรรมการ
นายประจักษ์ ก้องกีรติ	กรรมการ
นายพิภพ ชูตร	กรรมการ
นางสาวอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์ เลิศแก้วศรี	กรรมการและเหรัญญิก
นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
นายทรงยศ แวงหงษ์	กรรมการและผู้จัดการ

มูลนิธิ วัฒนธรรม ภาษา
และการศึกษามหานคร ภูเก็ต

แม่น้ำโขง ณ นครพนม The Mekong River na Nakhon Phanom

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ | อัครพงษ์ คำคุณ บรรณาธิการ
Charnvit Kasetsiri | Akkharaphong Khamkhun Editor

รวมหนังสือทำมือชุด

เขาพระวิหาร

Preah Vihear (Phra Viharn) Temple Series

1. ปราสาทเขาพระวิหาร/Preah Vihear Temple
หลุมดำ-หีบหยวนดร์-ลัทธิชาตินิยม-ประวัติศาสตร์แหล่งเก่า-ตัดตอน-กับบ้านเมืองของเรา
ชาณุวิทย์ เกษตรศิริ
2. กรณีปราสาทเขาพระวิหารระหว่างไทย-กัมพูชา : เถรียญคนละด้านของเงินคนละสกุล
พิภพ อุดร
3. ปราสาทเขาพระวิหาร
กับคำเตือนของ "ปรีดี พนมยงค์" เรื่องการได้ดินแดนมาด้วยการใช้กำลัง
อัครศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์
4.
 - o สนธิสัญญาของพระพุทธเจ้าหลวงกับฝรั่งเศส และปราสาทเขาพระวิหารของกัมพูชา
 - o ว่าด้วย สนธิสัญญาและแผนที่ไทย (สยาม)-กัมพูชา : พรมแดนความไม่รู้ของสื่อสาธารณะ
 - o เขาพระวิหาร กับ นักวิชาการชาตินิยมและอาณาจักรแห่งความมิดบอระระหว่าง "มนุษยชาติ"อัครพงษ์ คำคุณ
5.
 - o คำพิพากษาคดีปราสาทเขาพระวิหาร : มโนทัศน์ต่อพื้นที่ชายขอบ และข้อเสียเปรียบของไทย
 - o ความเป็นลาวและเขมรในวัฒนธรรมไทยพวงทอง ภาวิตรพันธุ์
6. โปรดให้รื้อปราสาทขอม จากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4
ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (เจ้า บุนนาค)
7. ปราสาทพระวิหาร : "เลี่ยมเรียบ" ในเวทีสากล
สมโชติ อ๋องสกุล
8. วีรคดี ปราสาทเขาพระวิหาร รายการทรงสถอนการณ์ NBT พุ่ที่ 9 กรกฎาคม 2551
ชาณุวิทย์ เกษตรศิริ | สุรชาติ บำรุงสุข | อติศักดิ์ ศรีสม
9. วีรคดี ประวัติศาสตร์นอกตำรา จากสยามเป็นไทย : นามนั้นสำคัญมากจะนี้หรือ?
เสน่ห์ จามริก | สุลักษณ์ ศิวรักษ์ | ชาณุวิทย์ เกษตรศิริ | สมฤทธิ์ ลือชัย |
อติศักดิ์ ศรีสม | เบิร์ด อาย วิว

250.-

หนังสือ ปณิธานา ศาสนา
และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัย มอ

A History of Burma

พินิจครั้งที่ 3

ประวัติศาสตร์ พม่า

หม่องทिनอ่อง
Maung Htin Aung

ผู้แปล : เพ็ชร สุมิตร

Translator : Petcharee Sumitra

คำนำ : ชานวรี เกษตรศิริ

Foreword : Charnvit Kasetsiri

สยาม SIAM

ประเทศของเราวมเลือดเนื้อชาติเชื้อ

ไทย/ไท ลาว คนเมือง คนอีสาน มอญ เขมร กูย แต่จิว
กระ กวางตุ้ง ชกเกี้ยน ไหหลำ จาม ชวา มลายู ซาไก
มอแกน ทมิฬ ปาตาน ชิกซ์ เปอร์เซีย อาหรับ ส่อ พวน
ไทดำ ผู้ไท ชิ่น ยอง ไส้ เวียดนาม ลัวะ ม้ง เย้า กะเหรี่ยง
ปะหล่อง มูเซอ อะข่า กำมู มลาบรี ของ บรู ญัฮกุร
ฝรั่ง (ชาติต่างๆ) แขก (ชาติต่างๆ) ลูกผสม/ลูกครึ่งต่างๆ
อีกมากมายกว่า 50 ชาติพันธุ์ ฯลฯ

A Modern Nation

www.petitiononline.com/SIAM2008/petition.html
www.petitiononline.com/siam2007/petition.html